

Nieuwe mensensoort

Vroeger reden ze voor in Porsche, ranke Daimler of zware terreinwagen met getinte ramen. Sterren als Harrison Ford, Charlize Theron, Leonardo DiCaprio en Sting. Maar voorbij zijn de tijden dat je met schandelijk dure benzineslurpers indruk kon maken. Ook in de VS.

Vandaag stappen filmsterren en showhelden uit een onooglijk voertuig, een Toyota Prius. Een blikken doosje in vergelijking met die luxekarossen, een familiekoets bijna, winkelprijs 24.000 euro, dus zo goed als gegeven. Maar de Prius heeft hét op een andere manier. Hij heeft een hybride aandrijving, rijdt afwisselend met elektrische en benzinemotor, slikt slechts vier liter benzine en stoot op een jaar een ton minder uit van de klimaatkiller kooldioxide.

Ook George Clooney poseert tegenwoordig op foto's naast een wat wanstaltige elektrische auto. Julia Roberts loopt rond met papieren zakjes van biohandel Wild Oats. En Arnold Schwarzenegger laat al van voor zijn herverkiezing tot gouverneur van Californië zijn Hummer op stal. Ford, DiCaprio, Roberts en Clooney en misschien zelfs Arnie, ze vormen een nieuwe mensensoort. Ze zijn belijdende *Loha's*. Ze belichamen een nieuwe klasse westerse consumenten, een postmoderne levensstijl, een *Lifestyle Of Health And Sustainability*. Aangenaam en gezond leven, in éénklank met milieu, natuur en sociale normen. Leut in consumptie, maar met een goed geweten.

Loha's zijn 'culturele creatievelingen', en hebben dus weinig uitstaans met de 'muesli's' van

douwe trant, de bebaarde, geitenwollensokkendragende *drop outs* en wereldverbeteraars. Ze zullen nooit in een wankel rubberboot stappen om een walvisvaarder te enteren. Ze zijn hoogstens bijdragebetalend lid van Greenpeace. Ze engageren zich niet in een partij, niet eens de Groenen, maar komen wel op voor *slow food* en planten dienvolgens hun hovingen vol met soorten patatten uit vroegere tijden.

Wijsvinger, vasten en opoffering – kom er niet mee aan. Loha's nemen de wereld zoals die is en proberen er pragmatisch het beste van te maken. In de VS zou al 30% van de volwassene Loha zijn. Ze hebben daar dan ook een heel netwerk, eigen websites, een tijdschrift en Loha-congressen. En natuurlijk veel schone dingen om te kopen. Al goed voor 230 miljard dollar.

Natuurlijk zijn er ook hier Loha's. Volgens Fons Van Dyck (van reclamebureau Think/BBDO) kiest al een kwart van de jonge consumenten voor producten die ecologisch, bio of duurzaam zijn. ('Maar ze mogen wel niet duurder zijn.') Waar vind je ze? Niet in de kleine natuurvoedingswinkel om de hoek, die nog altijd 'Moeder Aarde' heet. Nee, in de grote steden, in de biosupermarkten en de bio-afdeling van Delhaize. Daar meanderen welgedane singles, dynamische gepensioneerden en gehaaste jonge kaderleden (laptop in de ene, mandje in de andere hand) nonchalant tussen de schappen van gepolierd metaal, en grabbelen naar bio-pizza's, bio-balsamico en bio-appelen uit Nieuw-Zeeland. Daar posteren zeer zelfbewuste moeders hun ook voor meer gewelfde

terreinen geschikte kinderwagens bij de kassa, trekken hun kredietkaart en verpakken alles in de correcte bruine papierzak.

Kinderen zijn belangrijk voor Loha's. Liefst drie, idealiter één geadopteerd uit een ontwikkelingsland of burgeroorloggebied. Omdat ze graag eigen kroost hebben, maar tegelijk ook bekommerd zijn om overbevolking en Derde Wereldellende.

Een hond hoort er ook bij. Maar asjeblief, geen Golden Retriever of Jack-Russell-terrier! Loha's verkiezen in plaats van rashonden vrolijke wandelkruisingen uit het dierenasiel of uit boze landen als Griekenland of Roemenië, waar hondenvangers ongestoord hun perverse gang kunnen gaan. Goed voor het goed gevoel.

Loha's zijn uitstekend geïnformeerd, lezen veel boeken en kijken – als ze dat al doen – enkel naar de openbare zenders en naar Arte. Ze hebben natuurlijk 'The Unconvenient Truth', 'Our Daily Bread' en 'We Feed the World' gezien en weten verduiveld goed dat het eigenlijk niet erg milieuvriendelijk is om bio-appelen uit Nieuw-Zeeland te importeren. Maar ze vinden, al bij al, dat het toch niet slecht kan zijn om ook in andere landen de bio-landbouw te stimuleren. Tenslotte leven we in het Tijdperk van de Globalisering.

Loha's hebben helemaal niks tegen Globalisering. Ze prijzen de goede kanten ervan en zijn heel verheugd dat er nu zoveel meer mooie en lekkere dingen zijn uit alle mannen- en vrouwenlanden, en in alle seizoenen. En gegarandeerd kerngezond, pesticide-, gentechnologisch en anderszins vrij.

Hoe herken je een Loha? Niet moeilijk. Het prototype is Serge de Gheldere, de Belg die naar milieupaus Al Gore in de VS is getogen om zich daar tot diens kardinaal in België te laten benoemen. Hij is 'geen dogmatische groene. Ik, mijn vrouw en drie kinderen zijn bijvoorbeeld pseudovegetariërs. Soms eten we wel eens vlees. We richten ons leven zo ecologisch mogelijk in, maar dat gaat nooit ten koste van plezier en gebruiksgemak. Oké, iedereen consumeert maar best wat minder. Maar als je in een passiefhuis woont, spaarlampen gebruikt of seizoensgroenten eet, dan spaar je geld uit om eens iets leuks mee te kopen én help je de opwarming van de aarde tegen te gaan. Extremen werken niet!'

Kom je een huis van een Loha binnen, merk je dat aan de 'goede dingen'. Feng-Shui massief houten deuren. Lichtschakelaars van porselein in plaats van dat goedkoop plastic. Een erg plumpe, maar zeer stabiele en vermoedelijk heel dure toaster, verhit met echte micasteen. En aceto balsamico, niet op ouderdom gebracht met bruine suiker, maar minstens dertig jaar lang in dertig vaten van verschillende houtsoorten gerijpt.

Loha's koken graag, maar zijn helemaal niet afkerig van bereide gerechten, als ze maar eco-oké zijn. Want ze hebben weinig tijd. Ze moeten nu eenmaal geld verdienen om zich al die goede dingen te kunnen veroorloven. En naar goedkope superettes, ook al zijn die tegenwoordig evenzeer op de biotoer, gaan ze niet. Omdat die hun personeel zo slecht behandelen. En omdat bio voor de massa de hoge milieunormen kunnen doen zakken. Hebben ze gelezen in het magazine van Greenpeace.

Loha's gaan ook niet naar Media Markt of de Gamma voor een nieuwe televisie of nieuwe hark. Zij wenden zich ouderwets tot 'TV René' of 'IJzerwinkel Staf'. Zij willen hoegenaamd niet de grote commerciële concerns steunen, zij voelen zich enkel goed als ze lokale of regionale kringlopen in leven kunnen houden. Derhalve rijden ze met hun Prius 48 km naar een kleine boerenmarkt voor wormstekige patatten, niet gepasteuriseerde melk en brood van drie soorten zuurdesem.

Loha's reizen volgaarne. Natuurlijk niet per charter of last minute. Ze willen 'land en mensen' leren kennen. Ze doen drie maanden sabbatical in Australië of ecotoeren door natuurreservaten in Nicaragua. Loha's vliegen gretig, maar ze betalen daarvoor wel een aflaat: voor bomenaanplant dan wel zonne-, waterkracht-, biomassa- of energiebesparingsprojecten. Tussendoor maken ze ook graag een wijntripje, dalen af in de kelders van wijnbouwers om over de voor- en nadelen van nieuwe houtsoorten te bazelen. Maar zonder opdringerig te worden. Want wijn is voor Loha's het summum van natuurzuivere duurzaamheid. In de winter trekken ze niet naar de overbevolkte skischommels, maar doen ze aan langlopen. En proberen daarbij zo weinig mogelijk winterslappende auerhanen wakker te maken.

Loha's geloven er stellig in dat de macht van de verbruiker de geflipte consumptiewereld tot beterschap kan brengen. Dat het kapitalisme ecologisch gecorrigeerd, sterker nog, bedwongen kan worden. Dat de tegenstelling tussen vrije markteconomie en ecologie eigenlijk niet hoeft te bestaan. Zij kunnen met die opvattingen tegenwoordig terecht bij onge-

veer alle politieke partijen. Alleen Vlaams Belang legt nog een *cordon sanitaire* rond milieu en tegen de buitenwereld.

Loha's willen zich in elk geval niet de pret van een goed leven en een goed geweten laten bederven. Ze weten wel dat het een *own goal* kan worden als ze het milieu te veel schade toevoegen. Maar behoeden ze de wereld niet voor de ondergang, dan toch in elk geval zichzelf.

Popwarmers

'Duurzame ontwikkeling' heeft er twintig jaar over gedaan om alles en dus niks meer te betekenen. 'Klimaatverandering' gaat daar geen twee jaar over doen. Iedereen gaat nu alles 'goed' doen. Ook de doden.

Hij mag dan 35 jaar dood zijn, maar ook Jim Morrison gaat alsnog mee het klimaat veranderen. Een onopgemerkt gedicht van de leidsman van The Doors is op muziek gezet door Perry Farrell (vroeger van Jane's Addiction) en wordt als single uitgebracht ter ondersteuning van een nieuwe campagne, *Global Cool*, 'to bring entertainment to the environment'.

In zijn gedicht verbeeldt Morrison zich een engel die naar de aarde gestuurd wordt om de mensheid bij te staan in deze tijden van nood. 'Just try to stop us, we're going to love.' Zo'n refrein klinkt enthousiasmerend, maar blijkt bij nader toezien, zoals de meeste andere verzen van de Hagediskoning, complete onzin. En wie gaat, gepord door deze song, op pad gaan om een hybride auto te kopen?

Morrison is wel een heel vreemde milieusnui-ter. Hij is niet alleen dood, maar zijn leven was legendarisch zelfdestructief. Gaan we raad halen voor een schoner leven bij een beruchte hedonist? Waarom zouden we trouwens advies willen van popsterren en rockmuzikanten? Wat zij verkopen wordt nu net gekenmerkt door verkwisting en losbandigheid.

Neem de gigantische voetafdruk die de Rolling Stones dezer dagen achterlaten op hun wereld-tournee, *A Bigger Bang*. Ze zijn op dit moment van schrijven in 110 plaatsen op vijf continen-ten geweest. (Recordopbrengst: 437 miljoen dollar.) Ze doen hun verplaatsingen per privé jet. Vervoer van podium en bijbehoren vergt 90 vrachtwagens, en intercontinentaal allicht een paar cargo's. Daarnaast zijn er de shows zelf: een gemiddeld stadion verbruikt evenveel kilowatt als 1900 gezinnen. Reken ook nog de kilometers verreden door de 3,5 miljoen fans, en je komt uit op een voetafdruk die zo groot is dat de Stones elke meter van hun uitge-strekte landgoederen moeten beplanten met bomen – als eerste boete(doening). En je weet nu wel zeker hoe de wereld zal eindigen: niet met een zucht, maar met een Bigger Bang.

Geen entertainment vergt zo veel van het milieu als rondtoerende rockgroepen. Vergeet de overhoop gehaalde hotelkamers, rock & roll-destructie heet voortaan wilde CO2-uit-stoot. En onthou: Rock Werchter kost straks niet alleen dik 20% meer, het is ook een ramp voor het milieu.

Nog erger: Al Gore plant op 7 juli een reeks wereldwijde *Live Earth*-concerten om de wereldbevolking bewust te maken van de kli-maatverandering. Je reinste *contradictio in*

climatis. Maar reken maar dat ze straks daar vooraan op het podium het publiek zullen opwarmen tegen de opwarming.

Altijd prijs

Private equity, durfkapitaal – het doet van alles, elke dag weer, maar geen financieel of economisch krantenkatern dat je uitlegt wat het is. Zoals ook geen sportjournalist uitlegt wat 'offside'(voetbal) of 'een rally'(tennis) is.

Een paar jaar geleden was private equity (p.e.) een bezigheid van een paar rijke lui. Nu heeft heel waarschijnlijk je bank scheepsladingen geld eraan geleend, je groepsverzekering of pensioen(spaar)fonds erin geïnvesteerd, en misschien werk je wel zelf voor een bedrijf dat erdoor gecontroleerd wordt.

Wat is het dan? Kort gezegd: p.e.- of durfkapi-taalfondsen kopen, zo goedkoop mogelijk, bedrijven die ondergewaardeerd zouden zijn. Ze lenen zwaar om die overnames te financie-ren en ze gebruiken het geld dat de overgeno-men bedrijven verdienen (de zogenaamde *cash flow*) om die leningen af te lossen over bij-voorbeeld vijf jaar. Om zoveel mogelijk geld te verdienen, dankt het overgenomen bedrijf mensen af, snijdt in lonen en kosten, verkoopt afdelingen of onderdelen, besteedt uit, zet leveranciers de duimschroeven aan, en vermin-dert de dienstverlening aan klanten. Het enige dat p.e. in de regel niet doet, is investeren. Met een beetje meeval eindigt het met een hoog-rendabel bedrijf, dat het weer verkoopt, tegen een veel hogere prijs, aan de mensen van wie het kocht.

Ook in België doet p.e. zijn zegenend werk. Bekende bedrijven in p.e.-handen: De Post, Ontex, Balta, Aliplast, Diamond Board en Bobbejaanland. Bekende bedrijven die zelf aan p.e. doen: Fortis, KBC en de GIMV. Ja, ook Vlaanderen stuurt nog altijd zijn zilverpapier uit.

Je zou kunnen zeggen dat p.e. het vuile werk van het Kapitaal doet. En het doet dat in het donker. Een vennootschap op de beurs moet rekenschap afleggen aan haar aandeelhouders. Strikte regels, afin regels bepalen hoe zo'n vennootschap moet geleid worden en wat ze moet meedelen. Een niet-beursgenoteerde onderneming moet niet om de zoveel tijd zeggen hoe ze ervoor staat en wat haar plannen zijn, en al evenmin de beloning van haar bestuurders publiceren. Geen pottenkijkers, geen publieke verantwoording. Als p.e. de dominante vorm van ondernemingseigendom wordt, dan wordt de tendens van de voorbije 150 jaar omgekeerd. Gedaan ook met liberale dromen van volkskapitalisme. Vergeet ook sociaal-democratische verwachtingen van *corporate social responsibility* ofte maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Die bedrijvenopkoperij is nog maar de zichtbare kant van p.e., net zoals in een goed restaurant de gedekte tafels met kristal en tafelzilver de kant is waar de show opgevoerd wordt. Achter de klapdeuren is de chef bezig met zijn vakmanschap, zijn keukenstaf en zijn inkoopkennis. Daar worden de voorwaarden geschapen om voortreffelijke gerechten aan tafel te kunnen opdienen. Bij p.e. is de keuken niet de kant van de bedrijfsovernames, waar het geld weggezet wordt, maar de kant waar het geld opgehaald wordt. Daar schuilt het

geheim van de spectaculaire groei van deze financiële bedrijfstak.

Drijvende kracht achter deze ontwikkeling is dat allerlei financiële partijen op enorme massa's geld zitten waar ze iets mee moeten. Het gaat voor een deel om zeer vermogende individuen, maar vooral om institutionele beleggers, banken en verzekeringen, pensioen- en beleggingsfondsen. Zij zien dat traditionele beleggingen, zeker in deposito's en staatsobligaties, nauwelijks nog iets opbrengen. Het geld dat ze in handen houden, behoudt echter intussen zijn waarde niet maar verdamt waar ze bij staan. Want kijk naar de prijsontwikkeling van de meest uiteenlopende beleggingen, van grondstoffen tot oude meesters, van luxe appartementen in Dubai tot superjachten. Bijna alles stijgt in waarde, en vaak nog in rechte lijn ook. Het geld dat vandaag niet besteed wordt aan de aankoop van een winkelcentrum is overmorgen nog maar goed voor een half winkelcentrum.

Een wereld waarin alles alleen maar in waarde stijgt, is een droomwereld, een illusie. Als je met duizend euro vandaag maar half zoveel goud of aandelen of kantoorruimte kunt kopen als een tijdje geleden, dan klopt er iets niet. Dan is er maar één conclusie: niet alles wordt meer waard, nee, geld wordt minder waard. Wie in zo'n situatie geld heeft, moet het snel kwijt. Denk aan de Duitse hyperinflatie van de jaren 20. Had je een miljoen reichsmark en kon je er een pakje sigaretten voor kopen, dan moest je dat snel doen, ook al rookte je niet. Want een sigaret was morgen nog een sigaret waard, en je reichsmarken maar de helft. De tabakshandelaar wist intussen ook wat hem te

doen stond met zijn net ontvangen miljoen. Snel uitgeven aan iets anders, geld was veel te heet om vast te houden.

Ons zak- en boodschappengeld houdt nog aardig zijn waarde, uiteindelijk dankzij Chinese arbeiders die bereid zijn voor spotprijzen onze platte scherm televisies en sportschoenen te maken. Maar beleggersgeld, het grote men- sengeld dat in plukken van 100 miljoen of meer ineens moet weggezet worden, komt meer en meer in de sfeer van de koortsige roes, in een carrousel die steeds sneller gaat. Bedrijfswinsten zijn gemiddeld elk jaar weer hoger, waardoor wispelturigheid en risico gecamoufleerd raken. Er gaat zelden nog een bedrijf failliet.

Maar wie de vermogensrevolutie niet uitdrukt in euro's of dollars maar bijvoorbeeld in kilo's koper, vaten olie of desnoods vierkante meters kantooruimte, krijgt een ander beeld te zien. Dan slaan veel winsten om in verliezen, en begint zelfs het strenge spook van bedrijfsfa- lingen weer dreigend zijn wenkbrauwen te fronsen. Jammer misschien, maar wel meer in overeenstemming met intuïtieve economische logica dan de droomwereld van vandaag. Iedereen altijd gewonnen, iedereen altijd prijs, dat kan niet. Dat sommige ondernemers en topbestuurders briljant zijn, is nog te geloven. Dat ze het allemaal zijn, niet.

Maar wij leven in een wereld van euro's en dol- lars, en in deze wereld hebben de geldopalers van p.e. een interessant aanbod voor grote beleggers: wij helpen jullie van je zwak rende- rend en slinkend geld af en stoppen het in dingen die wel wat opbrengen. Natuurlijk heb-

ben zij zelf een probleem zodra ze dat geld op hun rekening gestort krijgen, en moeten ook zij het zo snel mogelijk weer wegzetten. Dat levert hevige concurrentie op bij biedingen op onder- nemingen, en dus hogere prijzen. Dat maakt die fondsbeheerders heel nerveus. Het is als stuivers oprapen voor een aanrollende stoom- wals, zei er een. Aan de ene kant moeten zij snel hun geld kwijt, aan de andere kant is er de knagende zorg dat zij bezig zijn met een speci- ale stoelendans. Wie heeft er straks geen plaats als de muziek stopt? Of zijn misschien wel alle stoelen weg? Dan is de verleiding groot, hoe irrationeel ook, erop te gokken dat de muziek eeuwig zal doorgaan deze keer. Op een iPod kan tegenwoordig toch ook een paar honderd uur muziek. Met een grammofoonplaat was je vroeger binnen een uur uitgespeeld.

De kwestie is dat er wereldwijd te veel geld in omloop is. Dat is geen uitkomst van gedegen monetair onderzoek maar een observatie die je op je klompen op de markt kunt maken. Waar het allemaal vandaan komt of uit de grond opborrelt, is niet duidelijk, en wie er aan de kranen en afsluiters van die geldbronnen zit- ten al evenmin. Maar de erosie van een sta- biele waarde-eenheid is een volop dreigend gegeven. Financieel en maatschappelijk.

Snij ons heden ons dagelijks brood

Een maïsveld ligt in de zon. Het is een beetje uitgedroogd maïsveld, je ziet de jonge plantjes, de lucht en verder niets. Dan komt van ver een landbouwcombine aanrijden en blijft staan, middenin het beeld. Aan weerszij- den vouwen zich, piepend en krakend, ijzeren

armen uit, uit en uit, totdat twee lange grijpers het beeld vullen. Alsof een stakerige vogelverschrikker het veld wil omhelzen.

Dit is een beeld dat niet meer uit mijn hoofd wil. Dit en andere beelden uit de documentaire *Our Daily Bread* van Nikolaus Geyrhalter. Donsgele kuikens wier snavelpunten afgeknipt worden. Biggetjes die krijsend in een metalen mal geschoven worden om hun oren te couperen en hun balletjes te knippen. Stieren die een beetje verwonderd een metalen tunnel instappen, kennelijk een nieuw soort stal, lijken ze te denken, en dan voortgeduwd worden tot ze hun kop in een metalen vorm kunnen leggen, waarop ze van kop tot teen beginnen te trillen, en de slachter verschijnt die ze een pin tussen de ogen schiet.

Our Daily Bread is een collage van beelden uit de Europese voedingsindustrie. Zou die gewonnen hebben bij commentaar door Bill Clinton? De boodschap is net zo eenduidig en net zo maatschappelijk relevant als die van *The Unconvenient Truth* met commentaar van Clintons vice. Toch heeft *Our Daily Bread* (uit 2005) bijlange niet de impact gehad op de bio-industrie als *The Unconvenient Truth* op klimaatverandering. Smeltende ijsbergen en stijgende waterspiegels staan bovenaan de (inter)nationale agenda, Gaia moet het voorlopig doen met koeien in Ciney en (misschien) een commercieel verkoopverbod voor honden en katten.

In *Our Daily Bread* is geen woord commentaar te horen, en toch is het een en al commentaar. Als Geyrhalter in hoofdletters op de aftiteling geschreven had: de mens is van de natuur

vervreemd, dan was hij niet duidelijker geweest dan met zijn beelden. De boodschap is al na twee scènes duidelijk, na drie kwartier overduidelijk, en dan ga je zitten wachten op een draai die de tweede helft zijn bestaansreden moet geven, maar die komt niet.

Is dat erg? De film is verbijsterend genoeg om helemaal te zien. Geyrhalter heeft in alle hoeken en gaten van de Westerse bio-industrie beelden geschoten die je niet gauw vergeet. Dat varieert van zo iets onschuldigs als een machinale olijfboomschudder tot de zinloze wreedheid van een buizenpostsysteem voor kuikens. Je moet onwillekeurig lachen om de kippenveegmachine, maar het lachen vergaat je meteen bij de volautomatische koeienvilder met huid-rolband.

De optelsom van al die beelden is duidelijk: wat nog geen eeuw geleden landbouw en veeteelt heette, is een hightech industrie geworden, die uiterlijk meer overeenkomsten met een ziekenhuis dan met een boerderij heeft. De mens heeft zichzelf uit de voedselketen gemanoeuvreerd. Wij zijn geen jager meer en geen prooi, wij zijn de architect van een machine die eten maakt en wij zijn de ontvangers van dat machinevoer. De natuurlijkste handelingen van dieren zijn geheel onder controle gebracht en hun daarmee ontnomen. Geboren worden de kuikens in gestapelde kasten onder hoogtezon. Gezoogd worden de biggen op een metalen rooster, door stangen van hun moeder gescheiden, alleen de tepels steken erdoor. Gevoed worden de planten in een los polletje in een kartonnen doos, die na de vruchtafdrijving met de plant weggegooid wordt. Gedood wordt de koe in een centrifuge die meteen

omkantelt om haar karkas aan de slager te geven. Getoond wordt de hele Werdegang van een dood varken: poten en staart afgeknipt met elektrische tang, schoongespoten, opengezaagd, darmen links, lever rechts. Waarna de laatste eer bewezen wordt door een schoonmaker die alle bloed zorgvuldig wegsput.

Geyrhalter weet precies waar hij zijn camera moet zetten. Je ziet een stier met opblaasspijeren als Arnold Schwarzenegger achter een koe staan. Hij moet erop, de dokter, pardon de fokker, wacht op zijn sperma. Hij staat klaar met een nauw buisje dat hij meteen om de penis van de stier schuift zodra die aanstalten tot springen maakt. Het buisje wordt gescand en gaat naar het laboratorium. Dan verplaatst Geyrhalter zijn camera naar het labo. In de kamer ernaast. Daar zitten laboranten in witte jassen door een elektronenmicroscop te kijken naar de beweeglijkheid in de zojuist afgescheiden zaadcellen. Precies boven die computer is door de ruit het verwonderde gezicht te zien van een koe die zich lijkt af te vragen wat van dit alles toch de bedoeling mag zijn.

Oost en best

Nieuwkomers op de troon zoeken altijd naar voorvaders. Zo ook conceptuele kunst. De algemeen erkende vaders – Marcel Duchamp, Andy Warhol – zijn inmiddels overbekend. Maar nu is Luc Tuymans, sinds de jaren negentig prins van de conceptuele schilders, curator geworden van een tentoonstelling die een nieuwe maar wel Oude en ook nog globale stamboom suggereert voor het conceptualisme. *Het verboden rijk* (Bozar Brussel, tot 6 mei) is de eerste tentoonstelling ter wereld die

Chinese en westerse schilderijen van vijf eeuwen (1450-1950) door elkaar mengt. Ook in de kunst wil iedereen 'China' begrijpen.

Van Chinese schilderkunst moet je wel gedesoriënteerd worden: je kunt er op 1000 jaar na geen datum op plakken, je kunt er nog minder de hand van individuele meesters in ontdekken en je kunt nog minst van al de kalligrafie lezen die nochtans wezenlijk onderdeel is van de beelden of tekeningen. (Op de prenten in huis heb ik op de achterkant de betekenis geschreven die ze er mij in China van gaven – correct of niet correct, ik zou het niet weten.)

Tuymans opent echter met een scherpe sabotage van je verwachtingen: twee werken uit de vijftiende eeuw recht tegenover elkaar in de spelonkachtige eerste toonzaal. Chen Lu's bomen in de mist en Hans Memlings diptiek over de afhaling van het kruis. Een seculiere, geglobaliseerde bewoner van de 21ste eeuw weet echter niet meteen welke van de twee hem meest vreemd is: de boom waarvan de basisvorm (niet de takken of bloesems) met losse hand in dikke inkt op zijde gepenseeld is, dan wel de boom als kruisbeeld, afgebeeld in dikke olie met al de esthetische en christelijke gloed van een vroege meester in illusionisme? We lijken vandaag dichter te staan bij de Chinese dan bij de oude Europese schilderijen. Waarom? Omwille van onze vertrouwdheid met conceptuele kunst en vooral omwille van onze voorliefde voor boeddhistische idealen van natuurlijke harmonie, eerder dan voor middeleeuws lijden en dood.

De tentoonstelling vertrekt ook van een conceptueel uitgangspunt: dat de visuele verbeelding

van een cultuur helemaal bepaald wordt door het wereldbeeld ervan. De westerse kunst bestaat bijgevolg uit christelijke iconografie en bijbelverhalen, met individuele personages, maar berust ook op ideeën als licht en duisternis ('Dat licht kome!'). De boeddhistische/confuciaanse streefdoelen van natuurlijke harmonie vragen daarentegen om landschapsschildering. Portretten worden nauwelijks gewaardeerd. Schaduw, 'vies', is afwezig. Perspectief en afbeelding zijn irrelevant in meditatieve idealiseringen.

Uit Beijing is een reeks topwerken van grote schoonheid overgevlogen. Die laten zien hoe de Chinese schilderkunst in die 500 jaar zowel aansluit bij de traditie als zich ontwikkelt in reactie op invloeden van buitenaf. Die langzame en subtiele evolutie is te vergelijken, zegt Tuymans' co-curator Yu Hui, met 'kauwen op een stengel suikerriet – je raakt uiteindelijk bij de beste stukjes'.

Tuymans speelt een provocerder spel. Zaal na zaal doet de nevenschikking van Chinese en Vlaamse doeken de kloof tussen Oost en West krimpen. In 1500 lijken de fantastische wezens op de pentekeningen van de Meester van Absalom – beesten met mensenkoppen, dierlijk met klauwen of vliezen – wel de neefjes en nichtjes van Du Jin's draken en reusachtige mensenvervoerende schildpadden. Op hun beurt gebruiken Petrus Christus (in een weelderig geïllustreerd getijdenboek) en Zhu Zhanji (in een rol vol inkttekeningen op goudpapier) allebei verfijnde kalligrafie met dieren- en bloemenmotieven. In de 17de eeuw hangt Gaspar-Peter Verbruggens 'Bloemstuk' probleemloos naast Wen Shu's ééndagslelies en rotsen. Romantiek blijkt even toberig en

troosteloos in Jin Nong's 'Schitterende Maan' (1761) als in Claude-Joseph Vernets 'Schipbreuk' (1759). En de ruwe, hoekige lijnen van Ren Xiong's compromisloos zelfportret (helft 19de eeuw) verwijzen vooruit naar de moderne, vervreemde mens op Frans Masereels kubistisch-expressionistische houtsnede (1922).

Zo wordt het bekende al vlug vreemd, en het onbekende herkenbaar. Met zijn mistige waas, hoge heuvels en duikelende ravijnen, lijkt Jan Brueghels tekening van een berglandschap wel erg op klassieke Chinese berg- en waterlandenschappen. Ook Ni Tiau's zwoele bloemengodin (1902) doet denken een femme fatale uit Parijse fin de siècle salons in oosterse klederdracht. Op de hertenjacht van Giuseppe Castiglione (een jezuïet die in 1715 in China aankwam) zijn de figuren geschilderd in Europese stijl, maar het landschap op z'n Chinees. En Ren Yi is met zijn dubbele borstelstreken om het zwaaien van een zwaard en het ritme van een danser weer te geven, jaren vooruit op de heftige bewegingen van het futurisme.

Tuymans originele presentatie heeft me dan ook over de rijkdom van de Chinese kunst meer geleerd dan alle megatentoonstellingen in Parijs of Londen. Helaas is, daarmee vergeleken, de selectie van de Vlaamse werken geenszins representatief en zelfs ronduit armzalig. De meeste renaissance-schilderijen zijn kopieën van atelierdoeken. Rubens, toch de barokmeester van de kleur, is enkel aanwezig met tekeningen – en een zwartwit film over zijn schilderijen uit 1948. Van Dyck, die met zijn zwier en glamour voordelig kan vergeleken worden met de 17de en 18de eeuwse decoratieve courtisanes, mag present zijn met

saai onderwerpen. Magritte en Delvaux ontbreken helemaal, en de moderne schilderkunst deemstert weg met een laat werk van Léon Spilliaert (uit 1948), een rij bomen in de mist, allicht geselecteerd omdat ze aan Chinees penseelwerk doen denken.

Gelooft Tuymans om de een of andere reden dat de westerse traditie geheel en al buiten adem is dat ze zo zwak moet getoond worden? Of weigerden musea om hun grote en prijzige werken uit te lenen? In elk geval zegt het veel over 's lands politiek en Vlaanderens cultuur dat Kate Ryan wel geld kreeg voor Eurosong, maar dat straks een selectie van tweede en derde allooi naar Beijing gestuurd wordt voor dezelfde tentoonstelling aldaar (vanaf 27 juni).

Lentepassie

Omdat lente licht is, en vrolijk en zacht, denk je dat lentemuziek licht en vrolijk moet zijn, en niet te gecompliceerd. Weg met de treurnis. Maar treurnis hoort erbij, ook in de lente, en wie ervoor vlucht verliest zijn evenwicht.

Daarom is het zo mooi dat de muziek die bij uitstek bij de lente hoort, over de dood gaat. Het zijn de passies, de oratoria waarin de laatste dagen van Jezus Christus bezongen worden. Ik zeg 'de passies', maar er zijn er natuurlijk maar twee. Hoe hard platenmaatschappijen ook proberen je een *Brockes Passion* van Gottfried Heinrich Stölzel aan te smeren, of het *Passions Oratorium* van Telemann. Je kunt horen dat er uren, jaren arbeid in gestoken is, maar het blijft geknutsel van kleine krabbelars, vergeleken bij Gods eigen muziek: de *Johannes Passion* en de *Matthäus Passion*,

van Johann Sebastian Bach (hij schreef ook nog een *Markus*, maar die is verloren).

Welke is de mooiste? Bach voltooide eerst de Johannes en begon meteen daarna aan de Matthäus. Bij de eerste uitvoering, op Goede Vrijdag 1729, was hij er nog niet mee klaar. De Matthäus zal dus wel mooier zijn, neem je aan. Maar wie 'Betrachte meine Seel' uit de Johannes wel eens gehoord heeft, weet dat dat onzin is. Kiezen kan niet.

Wel hoort de Matthäus meest bij de lente. Dat komt omdat die veel meer uitgevoerd wordt en daarom allicht ook meer geliefd is. Niet alleen onder gelovigen. Juist niet: ook Etienne Vermeersch mag graag een Matthäus zingen. Wat natuurlijk bewijst dat hij helemaal geen atheïst is, want de Matthäus is pure religie.

Dat heeft alles met de muziek te maken en minder met het bezongen evangelie. Want het libretto van Picander is hemeltergende tekstuele kolder. Het is zelfs een godswonder dat niet een hele schare luisteraars, gelovigen en ongelovigen, zich schaterlachend op de knieën slaat.

Dat doe ik ook niet.

Ik luister fijn thuis, naar een opname met de in 1993 overleden sopraan Arleen Augér – nooit heeft een volmaakter stem bestaan. Het is zondagmorgen, de zon schijnt, de tuindeur staat open, de magnolia bloeit. Het orkest zet in, de koren volgen. 'Kommt, ihr Töchter, helft mir klagen.' Pulserende lentebassen duwen jubelende lentefluiten, juichende lenteviolen en onschuldige lentedjongenssopraantjes de eerste zeven zalige lenteminuten door. Alles is goed, en zo moet het blijven.

Toe, vader, vergader niet meer

Vergaderen, mensen zouden het niet moeten doen. Vergaderen is toch een soort geïnstitutionaliseerd, afgedwongen nadenken. Groepsgewijze reflectie op commando. Hoe kan dat ooit goed gaan? Alles wat mensen op commando doen, gaat minder goed dan het zou kunnen. Zodra mensen in groep bij elkaar gaan zitten, komen er processen op gang die beter niet op gang zouden komen.

En nadenken, dat is ook niet echt een goed idee. Er is steeds meer onderzoek waaruit blijkt dat mensen vaak betere beslissingen nemen als ze niet nadenken dan wanneer ze wel nadenken. Malcolm Gladwell schreef er onlangs het bestsellende boek *Blink (Intuïtie)* over.

Het is een modieus onderwerp, maar een van de onderzoeklijnen die Gladwell beschrijft is al zo'n vijftien jaar oud. Toen schreven de Amerikaanse psychologen Timothy Wilson en Jonathan Schooler het artikel 'Thinking too much', over de negatieve gevolgen van te veel nadenken. Mensen die voor een moeilijke beslissing staan, worden altijd aangemoedigd om een lijstje te maken met plussen en minnen. Maar dat is nergens op gebaseerd. Sterker nog: het kan slecht zijn. Mensen hebben meestal een voorkeur voor optie A of optie B, terwijl ze niet precies weten waarom. Vraag je ze om verantwoording, gaan ze op zoek naar

redenen die plausibel lijken. Het kan dan zijn dat ze alleen redenen te binnen schieten die in strijd zijn met hun aanvankelijke voorkeur, bijvoorbeeld omdat die redenen makkelijk onder woorden te brengen zijn. En dan kan hun voorkeur veranderen, schrijven Wilson en Schooler.

Ze wisten dat ook experimenteel aan te tonen. Ze lieten studenten confituur proeven. Studenten aan wie gevraagd was om hun gevoelens over de confituur uitgebreid onder woorden te brengen, waren het vervolgens minder eens met professionele confituurproevers (ja, die bestaan) dan studenten die maar wat aanproefden. De irrationele proevers gaven veel professionelere smaakoordelen. Wilson en Schooler herhaalden het onderzoek met de keuze van studierichtingen – al gaven ze aan dat bijna niet ethisch te vinden. Ook hier kozen studenten die hun beslissingen moesten beredeneren voor richtingen die over het algemeen het slechtst geëvalueerd waren, terwijl natte vingerbeslissers de betere keuzes maakten.

Dus waarom zou je nog nadenken? En waarom zou je dat op een vergadering doen? Volg je buikgevoel. Blijf thuis. En beredeneer die keuze niet, want dan loop je het risico dat het verkeerd uitkomt met die plusjes en minnetjes.

Gilbert De Swert